

Dnr 64-16/0126
2016-01-28

Utbildningsdepartementet
Enheten för ungdomspolitik och
folkbildning
10333 Stockholm

Kommentarer till Statskontorets undersökning om det framtida behovet av teckenspråks- och skrivtolkar (2015:25)

Vi har tagit del av Statskontorets undersökning ”Det framtida behovet av teckenspråks- och skrivtolkar. En översyn av tolkutbildningarna vid folkhögskolorna (2015:25)”, och vill lämna kommentarer till Statskontorets bedömning av det framtida tolkbehovet. Vår bedömning är att det finns ett stort tolkbehov inom arbetsmarknad och inom eftergymnasiala utbildningar, vilket inte tydligt framkommer i utredningen. Det statistiska underlaget som presenteras i utredningen pekar snarare på ett ökat än ett minskat tolkbehov.

Tolk på arbetsmarknaden och på utbildningar

Statskontoret har i huvudsak förlitat sig på underlag från Nysam AB som sammanställer statistik åt landstingens tolkcentraler för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade. Men landstingen utför inte alla typer av uppdrag inom arbetsmarknad och utbildning då detta inte bedöms falla inom begreppet vardagstolkning (se SOU 2011:83 och Socialstyrelsen 2008).

Arbetsmarknaden förändras och medarbetare förväntas att i större utsträckning vara delaktiga i informationsutbytet på arbetsplatsen. Detta gäller även teckenspråkiga döva och hörselskadade. Döva och hörselskadade läser vidare inom högskola och eftergymnasiala utbildningar och vill använda sin kompetens i arbetslivet. Ofta sätter tolkbrist och det oklara betalningsansvaret hinder i vägen. Den statliga utredningen ”En samlad tolktjänst” (SOU 2011:83), kallad Tolktjänstutredningen, tar upp detta och pekar på oklarheter i huvudmannaskapet som skäl till att döva inte får tolk i arbetslivet. Det finns ett uppdämt behov menar Arbetsförmedlingen (SOU 2011:83, s. 113–122). Det anslag som Arbetsförmedlingen delar ut till arbetsgivare för tolkning i arbetslivet har ökat och är en indikation på detta behov (avsnitt 2.2.4 i Statskontorets utredning).

När det gäller tolkning inom utbildningar nämner Statskontoret mycket kort att Specialpedagogiska skolmyndigheten ger stöd till tolkning på folkhögskolor och att Stockholms universitet har ett nationellt ansvar att fördela pengar till tolkning vid universitet och högskolor, men detta säger inte allt om tolkbehovet. Information från

Stockholms universitet visar att det finns omkring 140 teckenspråkiga studenter som läser med tolk vid svenska universitet varje år (Schönström 2015). Högskolestudenter kräver betydligt mer tolkresurser än den genomsnittlige tolkanvändaren. I takt med att döva elever når bättre måluppfyllelse i skolan kan man räkna med att behovet inom högre utbildning kommer att öka. Dessutom ställer teckenspråkiga studenter krav på att få välja utbildningar och studieort och inte bara hänvisas till lärosäten där det redan finns tolk.

Ett särskilt problem är eftergymnasiala utbildningar som anordnas av enskild huvudman. Här är situationen allvarligare eftersom utbildningsanordnare inte kan ansöka om statsbidrag för tolkning. Många teckenspråkiga avstår att söka till sådana utbildningar eftersom man på förhand inser att det är svårt att få tolk (SOU 2011:83, s. 110–112).

Unga döva är i dag mer aktiva i samhällslivet och ställer krav på sina demokratiska rättigheter, vilket också påverkar tolkbehovet.

Första språket säger inte allt om tolkbehovet

I utredningen nämns hörselimplantat som en viktig faktor som påverkar det framtida tolkbehovet. Genom hörselimplantat kan dövfödda barn utveckla ett talspråk. Statskontoret menar att tolkbehovet därmed kommer att minska.

Men förutsättningarna för denna grupp barn varierar och språktillägnet sker inte alltid problemfritt. Alla barn med hörselimplantat förlitar sig inte på talspråk, vilket också Statskontoret reserverar sig för i utredningen (s. 33–35). Många implantatbärare är teckenspråkiga. En tredjedel av eleverna inom de statliga specialskolorna för döva är implantatbärare¹. I antal betyder det mellan 120 och 140 elever. I de statliga specialskolorna kommer eleverna i kontakt med både svenskt teckenspråk och svenska, vilket innebär att barnen är flerspråkiga.

Utredningen skapar en skiljelinje mellan talspråk och teckenspråk och menar att det är första språket styr tolkbehovet (s. 39). Men det finns teckenspråkiga individer som har hörselimplantat och använder tolk även om teckenspråk inte är deras första språk. Det existerar inte ett-till-ett-förhållande mellan hörsselförmåga och färdigheter i teckenspråk och det är inte lätt att bedöma vad som är ett barns första och andra språk.

Man kan jämföra med gruppen hörselskadade. Det är väl dokumenterat att bullriga ljudmiljöer och brister i hantering av hörselteknisk utrustning skapar problem för hörselskadade, vilket påverkar deras sociala liv och kunskapsinhämtning (Fredriksson 2006; Hörselskadades Riksförbund 2007, 2010). En del hörselskadade ungdomar väljer att lära sig svenskt teckenspråk så att de kan kommunicera obehindrat i miljöer där hörseltekniken inte räcker till. Teckenspråk är inte ungdomarnas första språk men är likväl ett viktigt språk för dem. De som lär sig

¹ information från Christer Fleur, regionchef inom Specialpedagogiska skolmyndigheten, den 25 november 2015.

teckenspråk använder också tolk, framför allt i situationer där det är många människor, t.ex. arbetsplatsmöten och utbildningar.

Utredaren har fäst stor vikt vid vad företrädare för den medicinska vården säger men har inte i samma utsträckning inhämtat kunskaper från språkvetare, psykologer och pedagoger, som har kunskaper om unga döva och hörselskadades dagliga kommunikativa situation.

Statistik

I utredningen framgår det att antalet tolkbrukare har ökat de senaste fem åren (s. 29–30). Tillsammans med tidigare statistik från 1989 visar det en ökning över tid.

Utredningen skriver att antalet tolkuppdrag inom landstingens tolkverksamhet ökade markant mellan 2001 och 2010 men har sedan legat på samma nivå sedan 2010. Om man däremot räknar med vad de privata tolkbolagen utför åt andra huvudmän än landstingens tolkcentraler så har antalet tolktimmar ökat med 44 procent mellan 2010 och 2014 (s. 31).

Arbetsförmedlingens bidrag till arbetsgivare har ökat med 27 procent mellan åren 2011 och 2014. Specialpedagogiska skolmyndigheten bidrag till tolkning för elever vid folkhögskolor ökade med 39 procent mellan åren 2011 och 2014. Inom högskolevärlden har bidraget till tolkning minskat med 20 procent. Rikstolktjänsten har fått ökat anslag med 10 procent efter 2013 (s. 25–26). Vad gäller bildtelefon-tolkning så har antalet tolktimmar ökat med 45 procent mellan åren 2009 och 2014 och Statskontoret skriver att ”ökningen tycks också fortsätta i allt snabbare takt” (s. 36).

När det gäller det framtida behovet spår 60 procent av tolkcentralerna en oförändrad efterfrågan i framtiden. 13 procent tror på en ökad efterfrågan och 20 procent tror på en minskad efterfrågan. En korrekt beskrivning är att huvuddelen tror på en oförändrad efterfrågan, inte en vikande efterfrågan som Statskontoret skriver sidan 45–46. Detta gäller även tolkbolagen (43 procent tror på oförändrad efterfrågan). Tidigare tolkelever är mer optimistiska och tror på en ökad efterfrågan (31 procent), 30 procent tror på en oförändrad efterfrågan.

Sammantaget visar ovanstående siffror snarare på ett ökat eller oförändrat tolkbehov än på ett minskat behov.

Ekonomi

En viktig faktor som styr tolkbehovet är de ekonomiska ramarna. Finns det inga pengar till tolktjänsten, syns inte heller tolkbehovet.

Ansvar för tolktjänst ligger idag hos olika huvudmän, vilket skapar osäkerhet kring betalningsansvaret för tolkar. Tolkbrukare måste ibland vända sig till flera instanser för att beställa tolk. För tolkuppdrag på arbetsmarknad och på utbildningar som utförs av enskild huvudman faller det ekonomiska ansvaret ofta på arbetsgivare och

utbildningsanordnare som inte har ekonomi för detta. Detta leder till att teckenspråkiga döva och hörselskadade blir utan tolk.

Sammanfattningsvis:

Vår bedömning är att det finns ett större tolkbehov än det som presenteras i Statskontorets undersökning, framför allt inom arbetsmarknad och inom eftergymnasiala utbildningar. Det statistiska underlaget som presenteras i utredningen pekar snarare på ett ökat än ett minskat tolkbehov.

Att barn med hörselimplantat tillägnar sig talspråk innebär inte att de är enspråkiga. I själva verket är många barn flerspråkiga varav svenskt teckenspråk är ett av språken. Vad som är barnens första språk är ingen säker indikator på det framtida tolkbehovet. Individer med hörselnedsättningar som kan teckenspråk använder tolk i olika sammanhang, framför allt i mötessammanhang med många människor. En del använder både skrivtolkar och teckenspråkstolkar.

Språklagen säger att samhället ska ”skydda och främja det svenska teckenspråket” (9 §) och att enskilda ska ”ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket” (14 §). Tillgång till tolkar är en viktig faktor för att språklagarna (minoritetslagen och språklagen) ska kunna följas.

Vi delar Statskontoret analys när det gäller antalet tolkutbildningar och lärarnas kompetens. Att ha många utbildningar med få elever är inte resurseffektivt. Att resurserna konsolideras kan leda till en höjning av kvaliteten på tolkutbildningarna. I framtiden kommer det att behövas tolkar med speciell ämneskompetens vilket ställer högre krav på utbildningsanordnarna. Att vidareutbilda teckenspråkslärare och tolklärare är därför en utmärkt idé. Det är också viktigt att höja intagningskravet till tolkutbildningarna så att utbildningarna får fler studiemotiverade elever som fullföljer sin utbildning. Det är också viktigt att erbjuda en alternativ utbildning för dem som bara vill läsa teckenspråk och inte har ambitioner att bli tolk.

Ingrid Johansson Lind
Generaldirektör

Föredragande

Tommy Lyxell
Språkvårdare i svenskt teckenspråk vid Språkrådet

Referenser:

Fredriksson, J. 2006. *Hörselskadade barns psykosociala situation. En kunskapsöversikt*. Örebro universitet, Institutionen för beteende-, social- och rättsvetenskap

Hörselskadades Riksförbund 2007. "Äh, det var inget viktigt...", årsrapport 2007,

Hörselskadades Riksförbund 2010. *Kakafonien. En rapport om störande ljud och samtalsvänliga ljudmiljöer*.

Schönström, K. *Nya perspektiv på dövas tvåspråkighet*, föredrag vid forskningskonferens om dövstudier som arrangerades av Sveriges Dövas Riksförbund i Stockholm den 23 januari 2015.

Socialstyrelsen 2008. *Begreppet vardagstolkning. Om landstingens ansvar för tolk till döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade och talskadade*.

SOU 2011:83. *En samlad tolktjänst – samordning och utveckling av tolktjänst för barndomsdöva, vuxendöva, hörselskadade och personer med dövblindhet*
Socialdepartementet 2011.

SOU 2006:54. *Teckenspråk och teckenspråkiga. Översyn av teckenspråkets ställning*.
Socialdepartementet 2006.